

Jernej Pisk

(NE)VIDNA RELIGIJA ŠPORTA

Izvleček

V sodobni družbi zavzema šport vedno pomembnejše mesto. S svojim vplivom sega celo na mesta, ki so bila nekoč v izključni domeni drugih družbenih institucij. Prek nekaterih značilnosti in lastnosti se šport dotika tudi področja človekovega življenja, ki je bilo nekdanj v domeni religije. Zato se postavlja vprašanje, ali je po tem takem mogoče šport razumeti kot novo religijo. Prispevek se osredotoči predvsem na predstavitev nekaterih zunanjih podobnosti med športom in religijo ter izpostavi nekaj zgodovinskih povezav med prvim in drugo.

Ključne besede: šport, religija, filozofija

(IN)VISIBLE SPORT RELIGION

Abstract

Sport has an important role in a modern society. Its influence is extending to the fields of other social institutions, also religion. With some of its characteristics sport is touching the religious life of human being. Now the question arises, if sport could be understood as a kind of new religion. The aim of the paper is to present some of similarities between sport and religion and to point out some historical connections between the two.

Key words: sport, religion, philosophy

Od razsvetljenstva naprej, še posebno pa v 20. stoletju, se je močno utrdilo prepričanje o sekularizaciji sveta, o nujnem upadu religioznosti kot posledici modernega napredka. A, kot ugotavljajo nekateri vodilni sociologi religije (Luckmann, 1998; Berger, 2009), je domneva, da živimo v sekulariziranem svetu, zgrešena. Berger (2009) tako zapiše, da je današnji

svet, z redkimi izjemami¹, tako silovito religiozen, kot je bil zmeraj. V nekaterih predelih celo bolj kot nekoč. Zato je danes po Bergerjevem prepričanju pra-

¹ Berger (2009) navede dve izjemi. To sta (1) Evropa – natančneje zahodno od meje, ki se je imenovala železna zavesa, in (2) mednarodna subkultura ljudi z visoko zahodnjaško izobrazbo, še posebej na področju humanistike in družboslovja.

vilneje govoriti o desekularizaciji sveta. Luckmann (1998) ob tem opozori na izvorni problem pri obravnavi sekularizacije, ki je v poistovetenju cerkve in religije. To pa ima za posledico močno zoženje tega, kar religija je. Zato je potrebno govoriti o cerkveni religiji in o tisti religiji, ki je zunaj cerkva. Tradicionalna cerkveno vezana religija je sicer res bila izrinjena

na rob moderne družbe, potrebno pa se je vprašati, ali ni na mesto tradicionalne cerkvene religije v moderni družbi stopilo kaj drugega, kar bi prav tako lahko poimenovali religija.

Med kandidate za to mesto lahko uvrstimo tudi šport, saj, kot bomo videli, ima vrsto značilnosti in lastnosti, ki jih sicer izvorno najdemo pri religijah. A vrnimo se še za nekaj trenutkov k pojmu religija. »Religija ima svojo podlago v temeljnem antropološkem dejstvu – v transcendiranju biološke narave človeškega organizma« (Luckmann, 1998, str. 65). Človek ne samo živi, ampak si zastavlja vprašanja o tem življenju, o smislu tega življenja. Religiozni impulz, iskanje smisla, ki presega omejenost empirične izkustvenosti tega sveta, je namreč stalna lastnost človeštva. Berger (2009) celo zapiše, da bi bila potrebna skorajda mutacija človeške vrste, da bi ta impulz ugasnil.

Ena bistvenih značilnosti religij je torej ta, da ponujajo sisteme smisla, ki napotujejo na svet onkraj vsakdana. Če to povežemo z eno temeljnimi potezi moderne družbe, da namreč osebna identiteta postane v temelju zasebna stvar, pridemo do tega, da v odsotnosti 'uradnega' sistema smisla lahko posameznik po mili volji izbira iz široke ponudbe 'zadnjih' pomenov. Ker ti modeli niso zavezujoči, morajo med seboj tekmovali na svobodnem trgu. Je med njimi tudi šport? Je šport religija?

Nekateri trdijo, da je (Prebish, 1993). Spet drugi pravijo, da ni, saj ne odgovarja na zadnja vprašanja človeka: »Čeprav nam šport lahko ponudi primere verovanja, ritualov, žrtvovanja in transcendence, pa se vse to dogaja v kontekstu, ustvarjenem zavestno in načrtno s strani ljudi za zadovoljstvo ljudi. Znotraj tega konteksta imajo lahko pomembno vlogo naključje, sreča ali usoda; igralci in navijači lahko uporabljajo magijo², da bi pridobili naklonjenost svojih bogov. Toda šport *per se* nam ne more pojasniti, od kod prihajamo, kam gremo, niti ne, kako naj tukaj živimo; šport obstaja za našo zabavo in zaposlitev, in ne da bi nas vznemirjal z vprašanji o naši usodi. To pa je prav posebnost religije.« (Chandler, 1992, str. 59)

Vendar si danes ljudje zadnja vprašanja o naši usodi le redko postavljajo. Vse (po-

trošniški sistem, mediji, država ...) deluje tako, da se tega ne bi bilo potrebno spraševati. Spraševanje po smislu, čeprav ne nujno zadnjem smislu, smislu smrti, pa še vedno ostaja aktualno, in postavlja vprašanje in nalogo pred 'posvetne' religije, kot jih poimenuje Novak (1988). Mednje uvrsti tudi šport.

Tudi v slovenskem prostoru ideje o športu kot (sekularizirani) religiji niso neznane. Ob tem velja opozoriti predvsem na Marjana Rožanca, ki je nekaj esejev in odlomkov literarnih del posvetil prav vprašanju športa. Izhajajoč iz globoke samorefleksije, Rožanc v športu prepozna še nekaj več. V Pervertiranem katolicizmu tako zapiše: »Naj je še tako površno, je vendarle res: nogomet – to druženje z ljudmi okrog večne Neznanke – to je moja sekularizirana vera. Stadion je moja sekularizirana Cerkev. Nogometna publika je moje sekularizirano versko občestvo. Samo tu še moja duša stopi v konkreten, oprijemljiv svet, samo tu – ob tem najbolj banalnem dogodku – postane moja vera tudi tele-sna.« (Rožanc, 2009, str. 91–92)

■ Zunanja 'liturgična' razsežnost sodobnega športa

Leta 1945 je George Orwell v eseju Športni duh zapisal pogosto citirano misel: »Moderni šport je prežet s sovraštvom, zavistjo, oholostjo, kršenjem pravil in sadističnim užitkom ob gledanju nasilja; skratka šport je vojna minus streljanje.« (Orwell, 1945, str. 62, v Lawrence, 2005)

Res je, da se nam ob bežnem pogledu na šport v spomin najprej vtisnejo podobe iz športnega življenja, za katere se zdi, da se ujemajo s tisto razsežnostjo človeka, ki je lastna tudi živalim, namreč fizično, telesno tekmovalno, boj za preživetje, pogosto ne glede na uporabljena sredstva. A daljši postanek ob športu, ki omogoča globlji vpogled v naravo športa, razkrije, da šport ni stvar 'živalskega' v človeku, pač pa tistega, kar človeka dviguje nad naravo, nad svet. Novak (1988) naredi še korak naprej in šport uvrsti med tiste človekove dobrine, ki si jih je vredno želeli zaradi njih samih in ne le kot sredstva za doseg česa drugega. Šport in igra »pripadata kraljestvu ciljev, medtem ko delo pripada kraljestvu sredstev.« (str. xii) Igra je cilj življenja, ne delo. Prisostvovati v igri, igrati se pomeni, da smo utemeljeni

v 'kraljestvu cilja', prisostvovati v delu, delati pa pomeni biti v 'kraljestvu sredstev'. Igra je cilj, smoter sam po sebi. Delo je zgolj sredstvo. Tudi zaradi tega Novak (1988) nadalje poudarja, da šport pripada kategoriji religije, četudi »šport ni religija na enak način, kot je to metodizem, prezbitarianizem ali katolicizem. Toda to niso edine vrste religije. Obstajajo tudi sekularne, civilne religije. Združene države Amerike imajo svete dokumente, ki jo vodijo in navdihujejo. To so ustava, deklaracija neodvisnosti itd.« (str. 18)

Da šport v sodobnem svetu marsikomu predstavlja osebno religijo, ugotavlja tudi Taylor (1978), ko trdi, da »mnogo Američanov opravlja 'službo božjo' v cerkvi športa. Obredi obstajajo prav za vsako osebno prepričanje, naj bo to nogomet, avtomobilske dirke, golf ali potapljanje.« (str. 58) V ameriškem duhu Novak (1988) svoj premislek o odnosu Američanov do športa posrečeno strne v misel »In *sports we* (should not) trust!« (str. 183).

Dejansko obstaja mnogo podobnosti med športom in religijo že na zunanji, lahko bi rekli kar 'liturgični' ravni. Oba namreč predstavljata nekoliko ločen 'svet' znotraj celote sveta. Tako kot v svetu religije tudi v svetu športa obstajajo posebni *sveti kraji*. Sveti kraj v religiji je lahko cerkev ali drugi bogoslužni objekti in kraji, v športu pa športni stadion, telovadnica in podobni tekmovalni in vadbeni prostori. V teh 'malih svetovih', v posebnih *svetih prostorih*, veljajo posebna pravila, napisana, pa tudi nenapisana. Ta pravila predstavljajo pogoje, da neki prostor sploh lahko opravlja svojo religiozno oz. bogoslužno vlogo. V primeru religij, ki temeljijo na judovski Postavi, ta temelj pravil predstavlja deset božjih zapovedi, v športu pa so pravila posameznega športa tista, ki omogočajo športno dejavnost na športnem terenu. Tudi zato v primeru grobega kršenja pravil pogosto slišimo, da to ni več šport.

Ob posebnem svetem prostoru imata tako religija kot tudi šport določen tudi poseben *sveti čas*. Čeprav religioznosti človeka ni mogoče omejiti na prostor in čas nedeljskega bogoslužja v cerkvi, pa je ta čas vendarle poseben čas, odbran od ostalega navadnega časa 'med tednom'. Podobno ima tudi šport svoj že omenjeni *sveti čas* – čas športnega tekmovalstva z rednim, vsakotedenskim, letnim ali štiriletnim ciklusom. To so športna tekmovalstva za pokal z ligaškim sistemom

² Magija se ustavi v tem svetu (spreminjanje življenja v tem svetu), v religiji pa gre za transformacijo življenja v višje oblike, za onstransko življenje. Izhajajoč iz tega, šport spada v magijo.

tekmovanja, svetovna prvenstva, olimpijske igre ipd. Sveti čas športa je še na prav poseben način svet tudi zato, ker je nekakšen inkubator heroja, zmagovalca – je inkubator (pol)boga. To pa velja tudi za sveti prostor. Čeprav naj bi bil po teističnem religioznem prepričanju Bog povsod navzoč, pa obstajajo v religiji posebna romarska središča in svetišča. To so kraji, kjer naj bi še na prav poseben način prišlo do razodetja Boga; kjer je Bog še na prav poseben način blizu. In tako je tudi s svetimi kraji športa. Šport je sicer lahko povsod.

A obstajajo tudi posebej izbrana mesta (stadioni, poligoni, smučišča, igrišča ...). Športniki imajo nanje še posebej živ spomin. Tam so se borili; tam so dosegli zmago ali poraz. Tam so se morda vpisali med 'zvezde'. Tam so doživeli razodetje svojih resničnih zmognosti, zase in za ves svet. Sveti prostori športa zato v sebi hranijo mnoge spomine, polno raznih zgodb, ki se počasi preoblikujejo v prave mitološke zgodbe velikih junakov posameznih tekmovanj, iz česar se napaja tudi prihodnost športa.

V ta posebni prostor in čas pa nas, posebej v primeru velikih športnih prirediteljev, vpelje vnaprej skrbno načrtovana otvoritvena slovesnost, skupaj s častno prisego sodelujočih, posebej športnikov in sodnikov. Smisel le-te je v notranjem očiščenju ter posvetitvi vseh sodelujočih, da bodo na ta način primerno očiščeni za sodelovanje pri sledečih 'religioznih' obredih. Vmesni čas med otvoritveno in zaključno ceremonijo zapolnjujejo posebni sveti trenutki. Tako kot v religiji se tudi v športu v ključnih trenutkih zahteva popolno tišino, zbranost in pozornost, tudi od tistih, ki jih sicer stvar ne zanima, a so prisotni. Sveti čas športa je pomemben, ker so v njem še vse možnosti odprte. Nikdar ne vemo, kaj se bo zgodilo čez minuto. Dokler čas igre ni potekel, je še vse mogoče. To od prisotnih zahteva neprestano pozornost prek posvetitve svojega časa spremljanju dogajanja na igrišču.

Religija in šport predstavljata tudi eno najmočnejših skupinskih vezi med vsemi sodelujočimi na različnih ravneh. S tem je povezana tudi njuna izredna moč za oživitve skupnosti. Posebno v sodobnih zahodnih demokratičnih družbah in relativni materialni blaginji, v kateri živimo, ki nas uspava z občutkom samozadostnosti in katere posledica je, da posameznika

bolj kot skrb za skupno dobro skrbi za dovoljevanje lastnih individualnih potreb po varnosti in ugodju, je pripadnost večji skupini ljudi, ki ima moč v človeku prebuditi tudi ogenj čustev in volje, zelo redka. Religija in šport človeka potegneta vase, v skupnost podobno razmišljujočih, in ga pri tem ne pustita hladnega. Šport je več kot le neprizadeta zabava. Šport se tiče naših življenj, ne glede na to, ali smo tekmovalci ali 'le' gledalci.

Poseben sveti prostor in čas se v obeh primerih smiselno nadgradi z uporabo posebnih zunanjih znamenj. Podobno kot pri religioznem obredu se tudi udeleženci v športu (tisti na igrišču kot tudi tisti na tribunah) oblačijo v posebna oblačila in nosijo posebne simbole. V teku dogajanja se poje posebne obredne pesmi, vzklika posebna gesla, ki, spodbujena v pravih trenutkih, pripomorejo, da dogajanje doseže vrhunec. To lahko človeka povsem potegne v dogajanje, v globoko doživljanje, vse do popolne predanosti, celo do fanatizma. Vsaka religija ima svoje fundamentaliste, tudi šport. Navijači v športu zato niso samo gledalci, tako kot udeleženec religioznega obreda ni samo gledalec ali poslušalec. Kot v religioznem obredu tudi v športu vsi udeleženci združijo svoja srca v skupnem dogajanju. Biti samo gledalec je skorajda bogokletno. Biti samo gledalec ali poslušalec pomeni biti tam zaradi takšne ali drugačne zabave, kratkočasnosti. Toda šport in religija zadevata ljudi in njihova življenja precej globlje in trajnejše kot zgolj neka zabava. »Verniki v šport ne gredo na športno tekmovanje zato, da bi se zabavali; zato morajo hoditi v gledališče, ne pa na športno igrišče« (Novak, 1988, str. 24). Za zabavo obstajajo manj notranje utrujajoči načini. Športa ne gledamo iz istega razloga, kot gledamo druge oddaje na TV – zaradi zabave. Rezultat tekme človeka namreč močno zadeva. Še potem, ko je tekme konec, nas preplavljajo čustva. Še ure ali celo dneve potem se veselimo ali si belimo glavo z neverjetnimi zapravljenimi priložnostmi. Nogomet, košarka, hokej ... niso zabava. So veliko pomembnejši. Zato obstaja očitna razlika med pasivnimi gledalci TV, ki se zabavajo, in aktivnimi športnimi navijači. Če bi bil šport zgolj zabava, zakaj bi se ukvarjali z raznimi problemi in prevarami v športu? Zakaj bi se neprijetno počutili ob razkritju raznih dopińških škandalov, ko pa naj bi bila vse le igra za zabavo? Zato tudi športniki niso zgolj igralci, zabavljaci. Njihova vloga je

veliko pomembnejša. So napol bogovi, idoli. Ljudje se z njimi identificirajo. Njihovi uspehi povzročajo prave navale veselja in navdušenja, življenje pa se naenkrat zazdi lepo in svetlo. Porazi, na drugi strani, vodijo v žalost in malodušje.

Tako religiozni verniki kot privrženci športu v to vlagajo veliko svojega prostega časa, energije in tudi denarja, a je to navsezadnje povsem razumno početje, saj tako religija kot tudi šport močno prispevata h kakovosti in osmislitvi človekovega življenja. Prav ponujanje smisla je univerzalni temelj, ki omogoča primerjavo in razumevanje vsake religije (Juhant, 2000). Vsak človek se mora večkrat spopasti z neuspehi. Lahko bi rekli, da so neuspehi sestavni del človekovega vsakodnevnega življenja, so pa tudi del religioznega in športnega življenja. Ob tem tako religija kot tudi šport ob soočenju z neuspehom človeku ponujata pomoč; vedno znova dajeta drugo možnost, možnost novega začetka in spodbujata, da človek ne bi nikdar obupal, ne glede na to, da se neuspehi morda pogosto ponavljajo. »Danes s(m)o sicer igrali slabo in izgubili, a jutri je nov dan in nova tekma – jutri bo bolje. Jutri bo sreča na naši strani.«

Prav v tem se kaže še ena, prav posebna skupna značilnost religioznega in športnega življenja: obe se dogajata v ozračju brez trdne gotovosti. Zato obe od navzočih zahtevata močno vero, upanje, tudi ljubezen. Niti v športu niti v religiji ni nikdar mogoče doseči popolne, vnaprej preračunane (tehnične) gotovosti o prihodnjih dogodkih. Prihodnosti ni mogoče popolnoma obvladati, ni v naših rokah. Zato šport ni za 'konzervativne finančne svetovalce', ki si želijo gotovosti. V športu se dogaja to, kar Caputo (2006) dobro izrazi s pojmom *absolutne prihodnosti*. To je prihodnost, na katero nimamo vpliva; ki se zgodi neodvisno od nas. V tehniziranem svetu, kjer se poskuša potek človeškega življenja vnaprej predvideti in iz njega čim bolj izključiti vse negotovosti, šport (kot tudi religija) ponuja možnost izhoda – možnost svobodnega življenja, možnost sveta brez vnaprej določenega poteka dogodkov. Brez vnaprej znanih posledic za določeno dejanje.

Zato sta šport in religija za tiste, ki si upajo tvegati – za zaljubljenice. Svet brez ljubezni je svet togih pogodb in neizprosnih dolžnosti, svet, v katerem vse vodijo pravniki. To je po Caputu (2006) *prihodnja sedanost* ali relativna prihodnost –

prihodnost, ki jo načrtujemo in za katero trdimo delamo. Absolutna prihodnost pa je prihodnost, ki nas bo presenetila, ki ni v naših močeh, da bi jo načrtovali. To je področje, kjer se stvari ne ravna po našem vedenju ali naši volji, tu nimamo avtoritete. Zato pa, če si človek želi varnosti, šport ali religija zanj nista primerna. Prav negotovost in presenečenja pa življenju dajo posebno vrednost, poseben okus in smisel. Takšno življenje ni dolgočasno, ima poseben smisel in ga je vredno živeti. Zato bi o športu lahko razmišljali tudi kot o sodobni, postmodernej »religiji brez religije« (Caputo, 2006, str. 2). Temeljna ideja takšne postmoderne religije naj bi namreč ne bila v podrejanju togim pravilom, pač pa v 'nori' ljubezni, v predanosti. Brez ljubezni, brez predanosti, brez upanja pa ni športa. Vse to kaže na religiozno razsežnost športa.

A vse to niso nove ideje. Že za antične Grke so bila športna tekmovanja v svojem bistvu religiozne prireditve, pravzaprav bogoslužja v čast njihovim bogovom. Antične olimpijske igre so tako bile v čast bogu Zeusu. Celo ob pogrebnih slovesnostih so prirejali športna tekmovanja.³ Z religijo povezana je bila tudi uvedba športa v javne šole. Sredi 19. stoletja sta v Angliji Charles Kingsley (1819–1875) in Thomas Huges (1822–1896) začela z doktrino 'mišičastega krščanstva'. Šport je tako postal sredstvo za duhovni, moralni in telesni razvoj fantov. Kot ugotavljata Mechikoff in Estes (1998), mišičasto krščanstvo predstavlja enega najpomembnejših dejavnikov za razvoj športa in telesne vadbe v sodobnih izobraževalnih sistemih. Oblikovati šport kot religijo pa je bila, ne nazadnje, tudi ena od osnovnih idej pobudnika začetka olimpijskih iger moderne dobe, barona Pierra de Coubertina. Pierre de Coubertin (1863–1937), sicer krščansko vzgojen, je v svojih razmišljanjih za doseg miru na svetu sodeloval celo s papežem Pijem X. Prepričan je bil, da mednarodne športne igre lahko izboljšajo mir, bratstvo in razumevanje med narodi, obenem pa se je zavedal moči, ki jo v sebi skriva religija. Da bi dosegel postavljene cilje, si je tudi olimpizem zamislil kot religijo. Ideja o *religio athletae*, 'religiji športnikov', je bila osrednjega pomena za oživitve olimpijskih iger (Parry, 2007). Coubertin zapiše, da je »glavna značilnost antičnega in no-

vodobnega olimpizma v tem, da predstavlja religijo«. In naprej: »Zame je šport religija s cerkvami, dogmami in kultu. Še več, z religioznim čustvovanjem.« (Coubertin 1931, v Lenk 1979)

Kljub temu je potrebno biti pozoren na nekoliko drugačno Coubertinovo razumevanje pojma religioznega od sicer običajno sprejetega. Coubertin je religijo razumel širše, njen pomen pa je bil predvsem v utrditvi moralne razsežnosti športa. Olimpijske vrednote so povsem sekularne: svoboda, poštenost, prijateljstvo in mir, vendar dodatno podprte z močjo religije. Zato olimpizem omogoča posameznim športnikom, ne glede na njihovo religiozno pripadnost, veroizpoved ali ideologijo, da živijo in delujejo v skladu s svojimi religioznimi prepričanji, kot kristjani, muslimani, budisti, judi ali kaj drugega. Olimpizem jim ne more zavzeti tega mesta. Ker Coubertin ni videl olimpizma kot religije v formalnem pomenu, pač pa kot moralno in duhovno gibanje, v prizadevanju za doseg človeške izvirnosti, je mogoče v olimpiзму prepoznati nastavke, značilne za sodobne, postmoderne religije, kot smo jih opredelili v uvodu.

Ne nazadnje ima tudi olimpijski moto »hitreje, močnejše, višje!« religiozne korenine. Coubertinu ga je namreč predlagal francoski dominikanski pater Henri Didon, leta 1891, torej pet let pred prvimi olimpijskimi igrami moderne dobe v Atenah.

■ Literatura

1. Berger, L. P. (2009). Desekularizacija sveta: globalni pregled. V: *Tretji dan*, 49(1/2), 3–14.
2. Caputo, J. D. (2001). *On religion*. London: Routledge.
3. Chandler, J. M. (1992). Sport is not a religion. V: Hoffman, S. J. (ur.). *Sport and religion*. (str. 55–62). Champaign: Human Kinetics.
4. Juhant, J. (2000). Antropološki problemi študija religije danes. V: Juhant, J. (ur.). *Kaj pomeni religija za človeka: znanstvena podoba religije*. Ljubljana: Družina.
5. Lawrence, I. (2005). The emergence of "sport and spirituality" in popular culture. *The Sport Journal*, 2(8). Pridobljeno 15. 11. 2009 s <http://www.thesportjournal.org/article/emergence-sport-and-spirituality-popular-culture>.
6. Lenk, H. (1979). *Social philosophy of athletics*, Champaign: Stipes Publishing Company.
7. Luckman, T. (1998). *Nevidna religija*. Ljubljana: Krtina.

8. Mechikoff, R. A., Estes, S. G. (2002). *A history and philosophy of sport and physical education: From ancient civilisations to the modern world*, 3rd edition. London: McGraw-Hill.
9. Parry, J. (2007). The religio athletae, Olympism and peace. V: Parry, J. (ur.). *Sport and Spirituality. An introduction*. (str. 201–214). London: Routledge.
10. Prebish, C. S. (ur.). (1993). *Religion and sport: the meeting of sacred and profane*. Westport: Greenwoos Press.
11. Rožanc, M. (2009). Pervetirani katolicizem. V: Rožanc, M. *Maša dvajsetega stoletja*. (str. 79–92). Ljubljana: Študentska založba.
12. Taylor, C. A. (1978). Sports spectacular: the social ritual of power. V: *Quest* 30, 58.

³ V 23. knjigi Homerjeve Iliade tako Ahil priredi pogrebna športna tekmovanja v čast Patroklu, ki je umrl v boju.